

Csordás László

Titok és idegenség csapdjában¹

(Szilágyi István: *Messze túl a láthatáron*)

1. A regény megjelenése és az előzményszöveg kontextusváltása

Szilágyi István regényeinek megjelenését rendszerint fokozott várakozás előzi meg olvasói részről. Annak pedig több, viszonylag jól körülírható oka van, hogy már az új regény megjelenésének közeledése is különleges eseménynek tűnt kortárs irodalmunkban. Szilágyi többször beszélt róla interjúiban, hogy nincs benne semmiféle publikációs kényszer, nem ambicionálja, hogy folyamatosan jelen legyen az irodalmi életben, éppen ezért nem is siet megjelentetni könyveit – kétségtelenül öntörvényű alkotóra vall, hogy következetesen érvényesítette is ezt a szemléletet eddigi életművében. Az idők során már szinte kritikusi közhellyé vált, hogy Szilágyi István tíz-tizenöt évente lepi meg olvasóit egy-egy olyan regénnyel, mely alatt – ahogy hevenyészetten mondani szokás – „beszakad az asztal”. Ha pedig a *Hollóidő* (2001) és a *Messze túl a láthatáron* (2020) megjelenése között eltelt tizenkilenc évre gondolunk, az újabb regény megjelenését megelőző várakozás időszaka ezúttal igencsak kitolódott. „Mintha örökösen egykönyves író lenne: egy-egy újabb regénye meglepetést okoz, néha előbányássza valaki a korábbi könyveit, azokat egyetemen tanítják, vannak elszánt hívei, interjút alig ad, nem foglalkozik a sikerrel” – írja a *Messze túl a láthatáron* megjelenése kapcsán Józsa Márta (Józsa, 2020), reflektálatlanul hagyva recenziójában a Szilágyival kapcsolatban sokszor felmerülő „egykönyves író” toposzát, amit az írói életmű mára már meghaladt, az utóbbi évtizedek kötetmegjelenései pedig bizonyosan tovább árnyaltak. Hiszen az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy az említett tizenkilenc év során több kötetmegjelenés is volt: ha a regények újradadásait most nem is számoljuk ide, kezdhethetjük azzal, hogy 2009-ben a Magvető Kiadó karcsú válogatást közölt a novellákból, elbeszélésekből *Bolygó tüzek* címen, 2019-ben pedig a Magyar Művészeti Akadémia kiadója jelentette meg a korábban rendre az Utunk évkönyveiben publikált memorialisztikus, személyes, vallomásos, életrajzi jellegű írásait *Katlanváros* címmel. És ha

---

¹ A tanulmány megírásához felhasználtam a regényről szóló korábbi recenzióm főbb megállapításait (vö. Csordás, 2020, 102–106. o.).

ehhez azt is hozzávesszük, hogy az író 2010-ben tagjai közé választotta a Petőfi Irodalmi Múzeumhoz tartozó Digitális Irodalmi Akadémia, amely az életmű digitalizálását és az ismert művek mellett az eddig jobbára árnyékban maradó írások szélesebb olvasóközönség elé tárását tűzte ki célul (a projektnek különösen a *Kötetben meg nem jelent írások* című elektronikus kiadása volt hiánypótló a *Katlanváros* megjelenéséig), akkor kijelenthetjük, hogy az olvasók az elmúlt két évtizedben alaposan megismerkedhettek a Szilágyi-életmű eddig Magyarországról vagy más határon túli régióból alig látható részével is. Jellemző olvasói visszajelzésnek tekinthető viszont az a személyes megjegyzés, amit Demény Péter fűzött a *Katlanváros*ról írt recenziója végéhez: „A *Katlanváros* okos vállalkozás, szép kötet – annál inkább várom a hosszú évek óta készülődő új regényt” (Demény, 2019).

Az író egyre ritkábbá vált nyilvános szereplései alkalmával, vagy amikor interjút adott, legtöbbször igyekezett elkerülni a készülődő regényt érintő egyértelmű válaszokat. Jellemző, hogy a Fiala Írók Szövetségének nyári táborában Molnár Gábor Tamással beszélgetve a következőt mondta – erről Falvai Máttyás beszámolója tudósít -: „Ha kiadója sürgetőleg rákérdez, hogy áll jelenlegi – Szilágyi szerint feltehetőleg utolsó – regényével, mindig tréfával üti el az érdeklődést: »Lehet, hogy ti megéritek, hogy ez a regény befejeződjék, de én nem«” (Falvai, 2012). Enigmatikus, játékosan sokértelmű vagy tréfás bizonytalanságot közvetítő kijelentései pedig csak fokozták a várakozásokat. Még a *Messze túl a láthatáron* megjelenéséhez közelebbi Gróh Gáspár által készített 2018-as interjúban is ezeket mondta Szilágyi: „De ötven év után befejeztem, és mára szinte odáig jutottam, hogy tudatlan ember vagyok, mert végképp csak az érdekel, hogy valamit még megírok. Lehet, hogy mindig ugyanazt, mindig visszatérek, nem érdekel, hogy befejeződik-e, vagy nem. Nem érdekel, hogy kinek tetszik, hogy mi lesz vele, kell-e valakinek. Engem érdekel! // Külön világot járok. Ahogy a valahai három-négy korai könyv írásakor, ami után jött a három komolyabb dolog. Talán még jön egy, csak annak már nem tudom, hogy hogy lesz a vége. Már van belőle annyi, hogy ne lehessen félretenni, abbahagyni. A feleségem, aki legalább harminc éve az első olvasóm (az ő pontosságát nem tudom nélkülözni) és a barátaim majd kezdenek vele valamit...” (Gróh, 2018). Az ehhez hasonló kijelentések miatt lehet, hogy még a minden részletre régivágású filológusi precizitással figyelő Márkus Béla is nyitva hagyja monográfiájában az új regény megjelenésének kérdését, bár *A hóhér könnyei* című kisregényt – aminek ötletére bevallottan épít (Papp, 2013, 3. o.) a *Messze túl a láthatáron* – már ebből a szempontból is körüljárja (Márkus, 2018, 345-364. o.).

Különben Papp Attila Zsolt kérdésére válaszolva tért ki a készülő regény kapcsán arra Szilágyi, hogy van benne „némi babonásság”, mivel addig nem hajlandó kiadni a szöveget a kezéből, míg az kész nincs (saját bevallása szerint részleteket sem közöl), beszélni viszont szívesen beszél róla, mert – mint hangsúlyozza –

„ezzel néha még építem is a művet” (Papp, 2013, 3. o.). És hogy a készülő regényről, az író foglalkoztató problémákról beszélt is a nyilvánosság előtt, arra a néhány évvel az imént említett előtt megjelent interjú lehet a bizonyíték: a *Hungaricum* 2008/4. számában Balázs Imre Józseffel együtt már körüljárta egyszer a legfontosabb kérdéseket a törvény és a bűn kapcsolatáról. Illetve a bíróról, aki „[r]endkívül alapos figura, mindent pontosan számba vesz, és rendkívüli életismeretet vetít a helyzetekre – a konfliktusok, meghasonlások ebből adódnak számára” (Balázs, 2008, 19. o.). Ennél is érdekesebb azonban, hogy már ebben a beszélgetésben a nyilvánosság elé tár (igaz, halmozva a feltételes módot) egy címváltozatot: „De ha könyvem fog megjelenni, akkor az az lesz, amin most dolgozom. Ha elkészül, az lesz a címe, hogy *A hóhér könnyei* – ez már szerepelt egy korábbi írásom címeként egyébként” (Balázs, 2018, 14. o.).

Mivel az író – ez az idézett interjúkból is kiderül – határozott elveket vall, nem meglepő, hogy az ezektől eltérő irodalmi tényeket a helyi sajtó sem hagyja említetlenül. A *Helikon* folyóirat fennállásának harmincadik évét ünneplő rendezvényen a „lap alapító-főszerkesztője, Szilágyi István, szokásától eltérően hozzájárult, hogy készülő regényéből elhangozzon egy részlet Marosán Csaba tolmácsolásában” (Zs.(izsmann), 2020). A *Helikon* 2020/1. számában pedig olvasható is *A lép* című és *Részlet egy készülő regényből* alcímű szöveg (Szilágyi, 2020a). Beszédes itt az alcímbe emelt *egy* határozatlan névelő, mintha a megjelenéshez egyre közelebb jutva legszívesebben kitérne a szerzői szándék az új regény pontos megnevezésének súlya alól. Sőt Antal Balázs külön említi is kritikájában, hogy amikor a felkérést a *Helikon* folyóirat szerkesztőségétől – a Szilágyihoz alighanem máig legközelebb álló szellemi közösségtől – megkapta, még az említett *A hóhér könnyei* tűnt a végső címnek. „Hogy aztán meglepődve lássam – írja Antal –, az évtizedek óta »cipelt« cím alól végül is kibújt a szöveg.” (Antal, 2020, 5. o.)

Hogy alkotói részről összességében mit épített végül a műbe a készülő regényről szóló beszélgetések, sejtetések által, ezt a rendelkezésre álló szűkös források miatt elég nehéz körülírni. Az viszont tisztábban látható, hogy az említett írói „babonák” hozzájárulnak kortárs irodalmi életünkben a Szilágyi-regények köre műről műre felépített hatáspotenciálhoz, jelesül a meglepetéshez.² Ezt legerősebben és egyben leginkább vitatható módon, a hüperbolé retorikai trópusát és a jóslás feladatát is magára vállalva fogalmazta meg a szakirodalomban Alexa Károly, még a *Hollóidő* ürügyén: „Szilágyi István új regénye meglepetés, váratlan esemény. *Senki nem számított rá, az életműben előzménye nincs.* Az író kivételes türelmét, újjítóerejét, kreativitását, invencióját és tudatosságát bizonyítja, hogy

² Ami alól jelen sorok írója sem tudta kivonni magát, hiszen ezt írtam a regény megjelenésekor: „Meglehetősen régóta várjuk már Szilágyi István új regényét, a Messze túl a láthatáron megjelenése most mégis az őszinte meglepetés erejével hat.” (Csordás, 2020, 102. o.)

egy-másfél évtizedenként előáll egy olyan regénnyel, aminek nincs köze a korábbi művekhez, s nem lesz majd a későbbiekhez sem.” (Alexa, 2003, 294. o. – kiemelés tőlem, Cs. L.) Hogy az idézetből kiemelt kijelentések mennyire messzire visznek a Szilágyi-életműtől, erre már Elek Tibor is felfigyelt, amikor az írot faggatva rákérdezett a *Hollóidő* írásos előzményeire, példának az Igaz Szóban *Hadban* címmel megjelent publikációt hozva fel (Elek, 2003, 90. o.). De hivatkozhatott volna akár az Alföld 1977/7 számára, amely újraközölte az elbeszélést (Szilágyi, 1977). A példa azért lehet fontos ebben a kontextusban, és egyértelműen tudatos írói életmű-építésről tanúskodik, mert a *Messze túl a láthatáron* előzményszövegének számító *A hóhér könnyei* az író hasonló módon publikálta: előbb az Utunk Évkönyvben (Szilágyi, 1980), majd pedig az Alföldben is (Szilágyi, 1982a és 1982b). Hogy a legutóbbi regénynek különben mennyi köze is van a korábbi művekhez, mennyire mélyen, szervesen épül be a Szilágyi-szövegvilágba, azt már a korai kritikák is hangsúlyozták. „Az új regénynek a korábbiak mindegyikével való belső, szoros kapcsolata az elbeszélés »objektuma«, a történet, illetve »szubjektuma«, a hős hasonlóságán alapszik” – jegyzi meg kritikájában Márkus Béla (Márkus, 2020, 6. o.). Ezt még érdemes kiegészíteni azzal, hogy a poiészisz, a szöveg megformáltsága, az idő- és térkezelés, illetve a motívumok terén legalább ennyire szerves kapcsolódást, hasonlóságot fedezhetünk fel. A töredékes szerkezet ugyanis az első, kísérleti jellegű regényre, az *Üllő, dobszó, harangra* emlékeztet. A *Kő hull apadó kútba* juthat eszünkbe, amikor az új kötet lapjain többször is utalás történik Jajdonra, és az első részben II. Rákóczi Ferenc, a fejedelem is megelevenedik előttünk. Mélyebben pedig a bűn értelmezése körüli problémák, a babonáság iránti érzékenység sarkall közös pontok keresésére. Az *Agancsbozót* a részletezés, az abszurd döntéshelyzetek és párbeszéddek miatt idéződik fel bennünk leginkább. Míg a *Hollóidőre* az előzményként is tételezhető történelmi léthelyzet ábrázolása és az írásfikcióhoz (előbbiben a deák mostoha sorsú lejegyzései, utóbbiban pedig Tompay éppen íródo memoárja) való viszony miatt gondolhatunk már az első fejezeteken túlhaladva. De a regényszerkezet kétosztatúsága, a párbeszéddek létértelmező és helyzettudatot erősítő szerepe szintén hasonlóságnak tekinthető.

Mindent összevetve azonban a *Messze túl a láthatáron* előzményszövegének a Szilágyi-életműben egyértelműen *A hóhér könnyei* című mű tekinthető. Az új regény felől közelítve a megjelenő alakok, a cselekménybonyolítás, a motívumok, az archaizálás, a bűn megítélése és az igazságkeresés köré felépített főbb kérdések terén számos közös pontot (ritkán: egyenesen azonosságot), de természetesen lényeges eltéréseket, hangsúlyeltolódásokat is felfedezhetünk. „A regény »szétírja« előzményelbeszélését, annak részletei több fejezetben megtalálhatók, legnagyobb része az utolsóban, de egészen másféle kontextusba helyeződve és más végkifejlettel” – állapítja meg Antal Balázs, ahogy azt is kiemeli: „jelentősen átalakult az alapszöveg, mire regény lett belőle. Bevallom, Ólymos és Tipród »megfejtését«

is ez a szöveg adta, hiszen abban »eredeti« formájában szerepel mindkettő” (Antal, 2020, 5. o.). A két szöveg tehát több ponton is egymást kiegészítve, egymást magyarázva olvasható, ezért elképzelhető, hogy a *Messze túl a láthatáron*ban homályban hagyott rész, nem teljesen motiválnak tűnő fordulat *A hóhér könnyei* felől közelítve más megvilágításban válik értelmezhetővé, sőt esetenként megfejthetővé.

A hóhér könnyeinek az Utunk Évkönyben publikált szövegváltozata kapcsán mindjárt egy izgalmas paratextusra figyelhetünk fel, hiszen az ilyesfajta magyarázó jellegű megjegyzések nem jellemzőek a Szilágyi-szövegekre. Gondoljunk csak arra, hogy a *Kő hull apadó kútba* „javított változatát” nem jelölte az új kiadás, ahogy az elbeszélések olykor erősen „átigazított” voltáról sem tudósított például a *Bolygó tüzek* című kötet, hogy csak két nyilvánvaló esetet említsek. Az már kevésbé meglepő, hogy az Alföld-újraközlésből el is tűnt a jegyzet, ami az említett évkönyvben még ilyen formában szerepelt: „Készült a XVIII. századi boszorkányperek felhasználásával” (Szilágyi, 1980, 233. o.). Azt a *Messze túl a láthatáron* megjelenése előtt is jól tudtuk – a *Hollóidő* kiterjedt recepciója pedig megerősítette –, hogy Szilágyi saját írói praxisában nem zárkózik el vendégszövegek jelöletlen szerepeltetésétől. Az idézett megjegyzés viszont ennél többre, másra is utal: megfigyelhető bizonyos elmozdulás a kitaláltságtól, megköltöttségtől – amire az író mindig is eszményként tekintett saját esztétikájában – a megragadható, konkrét történelmi valóságra vonatkozás felé. Hogy ennek az elmozdulásnak igazán komoly poétikai érdekelttségére aztán az új regény megjelenéséig kellett várni, az már az életmű sajátos alakulástörténetét rajzolja ki előttünk.

A hóhér könnyei lapjain Tompay Vajtha Mátyás Kraszna vármegye igazságkereső bírójaként lép elének, aki „sohasem szívlelte bűbajosok, babonások, boszorkányfélék szentenciázását” (Szilágyi, 1980, 233. o.). Ironikusabb, gúnyszerűbb alkat itt, mint a későbbi regényben, és ahogyan a hozzá kerülő ügyek szereplőit nevezi vagy épp megszólítja, durvábbnak is tűnik. Meglepően sokszor gurul dühbe, emeli fel a hangját, bölcselő természete háttérbe szorul. Pedig már ebben a szövegben felvetődnek azok a bűn és büntetés természete köré szövődő, kétségeket ébresztő gondolatok, amelyek a *Messze túl a láthatáron*ban nyernek mélyebb jelentést. A törvénykezés viszonylagos, esetleges voltára kérdez rá, amikor így elmélkedik: „Ám mi dönti el azt, hogy ki feleljen cselekedeteiért a törvény színe előtt? Való igaz, nem gyilkol, rabol mindenki; de van-e olyan ember, ki sosem kívánta mások vesztét vagy kárát? A csalás, hazugság, gyűlölség viszont már-már maga az emberi létezés. Kinek és mely bűne toroltassék meg, s mindezt mi döntse el? Pusztán az, hogy ki kerül a sok lehetséges körül hajdú, tizedes, intéző, kun kapitány kezébe, alispán és bíró elejébe? De végül is ki az, aki oda jut?” (Szilágyi, 1980, 240. o.). És egy ehhez kapcsolódó másik részlet, amelyet a történeten kívül álló, Tompay gondolatait (át)látó narrátor fogalmaz meg: „azt is jól tudja, hogy kicsi meg nagy bűnök között nincsen szigorú határ, no és egyik bűn húzza, vonja maga után a

másikat. Az emberi nemnek bűnös volta egyben örök bűnhődése is. Azt a kérdést viszont sohasem tette föl magának, hogy ebbe az egyetemes vergődésbe belenyúlhat-e törvényeivel, hóhéraival, bírásaival az ember maga. Ami viszont végképp összekuszálja az egészet, az az, hogy ugyanakkor azt ugyancsak az ember dönti el, mikor mi is minősüljön az ő bűneinek” (Szilágyi, 1980, 241. o.). A két idézet jól mutatja, hogyan kerülnek át a kérdésfeltevések határai az újabb regényben. Hiszen nemcsak, hogy egyenesen rákérdez a narrátor által éppen csak említett problémákra a törvényhozással kapcsolatban, de egészen odáig jut Tompay, hogy – történelmi korát is megelőzve – már feszegetse: mi történik, ha bebizonyosodik, boszorkányok márpedig nincsenek...

Az Antal Balázs által említett másféle kontextus miatt *A hóhér könnyei* alakjai természetesen másféle színben tűnnek fel a regény lapjain. Tompay például ironikusból tragikus hangoltságú alkattá válik az új regényben, sőt magának a regénynek a világképe is tragikussá alakul át. Tsomor, aki a korai szövegben Tompay gondolatait, felvetéseit ellensúlyozza, a természetfelettihez fűződő viszonya és örületközeli állapota miatt talán közelebb áll a *Hollóidő* Tentásához (Maszárovics, 2008, 175. o.), mint a *Messze túl a láthatáron* Tsomor Fórisához. A címszereplő hóhér, Bötykös szélsőséges karaktervonásokból építkező groteszk alakját pedig később háttérbe szorítja az író. Ehhez kapcsolódik, hogy a kocsisok halálraeverése és a rejtélyes, nehezen megfejtendő befejezés az új regényből már hiányzik, illetve átlényegül: egy másik, az előzménytörténetből kimaradó, felesége eltűnésével és halálával kapcsolatos titok, és Tompay önként választott halála zárja le a regényt. Továbbá feltűnhet az olvasónak, hogy *A hóhér könnyei* és a *Messze túl a láthatáron* történelemszemlélete is eltérő: míg az előzményszöveg a közelmúltban lezajlott Rákóczi-szabadságharchoz elsősorban kigúnyolható példaként nyúl vissza, addig az új regény, már csak Tompay árnyaltan feltárt múltja vagy a bukásra ítéltett fejedelem emlékezete, a vesztett csaták dilemmáinak részletezése miatt is a nemzeti tragédia mélyebb bemutatására vállalkozik. Az ironikus, pillanatnyiságot és kicsiséget érzékeltető „kuruc zördülés”-ből így válik az imént részletezett szemléletváltás következtében „kuruc zajdulás”, azaz valódi felkelés, zendülés, (szabadság)harc, történelmileg mélyreható változás az új regényben, hasonlóan a *Hollóidő* „újhités zajdulásához”.

2. Titok és idegenség tapasztalata a regény első részében

Maszárovics Ágnes már *A hóhér könnyei* elemzésekor hangsúlyozta azt a fontos antropológiai jelenséget, amely a bűn és a törvény(esség) egymáshoz való viszonyában, illetve a világot átszövő babonasághoz kapcsolódva titokként értelmezhető: „A kérdés az – mondja az irodalomtörténész –, hogy van-e, lehet-e tétje az olvasó választásának lidérc és deák között, hiszen a történet arról győz meg

bennünket, hogy a törvények világa nem képes megfékezni a bűnt, még csak a helyes ítélkezésre sem képes. Bár a szöveg látszólag döntésre készíti az olvasót, ez a döntés nem foglalhat magában morális állásfoglalást is, mert az olvasó is ki van szolgáltatva a babonák irányította világ eseményeinek, amennyiben a babona észrevétlenül befolyásolhatja ítéleteinket, mivel egy antropológiailag meghatározott jelenségként, az ember természetébe kódolt titokként definiálódik” (Maszárovics, 2008, 177. o.). Olyannyira így van ez, hogy Gróh Gáspár a *Messze túl a láthatáron*-ról írt rendkívül alapos, sok tekintetben továbbgondolható értelmezését tulajdonképpen a titok poétikájának és metafizikájának, működésének feltárására és bemutatására építi, miközben általános megállapításokat is tesz a Szilágyi-regénypoétikára vonatkozóan. Gróh figyelemreméltó észrevétele, hogy a titok Szilágyinál „az írói feszültségteremtés megkülönböztetett, egyedülálló módon használt eszköze. De nemcsak írói eszköz ez, hanem [...] Szilágyi világképének is lényegi eleme. Regényeiben az író valójában csak felöltözteti bölcséletét, és ami leköti a cselekményre kíváncsi olvasó figyelmét, csak elterelés. Szilágyi azért ír regényt, mert amit meg akar tudni, túl van ezen, *messze túl a láthatáron*. [...] Rendre a bölcsélet alapkérdéseivel birkózik: időről, kiszolgáltatottságról, szabadságról, erkölcsről, a valóság mibenlétéről, az ember és teremtés, illetve a teremtett világ viszonyáról, létezésünk véges és végtelen voltáról, a világ kimondhatóságáról, nyelvi és fogalmi lehetőségeink határaitól, az élet értelméről és értelmetlenségéről gondolkodik” (Gróh, 2020a, 62. o. – kiemelés az eredetiben). Jelen tanulmányban – azzal együtt, hogy az idézett értelmezők megfigyeléseit igyekszem továbbgondolni – a titok mellé egy másik, antropológiailag legalább ennyire meghatározott, a Szilágyi-regénypoétikában legalább ennyire fontos fogalmat, mégpedig az idegenséget emelem. Azt a hipotézist kísérem meg ezzel bebizonyítani, hogy a *Messze túl a láthatáron* világában, szerkezetében a titok és az idegenség tapasztalatai egyaránt meghatározóak a központi alak, Tompay Wajtha Mátyás életét, gondolkodását tekintve, ezek a tapasztalatok pedig csapdahelyzetbe állítják őt, amiből – és ez összefügg a regény tragikus világképével – csupán egy út vezethet ki. Ezt mutatja be a regény lezárása.

Már említettem, hogy a *Messze túl a láthatáron* szerkezetileg több vonásban is a *Hollóidőre* emlékeztet: első pillantásra a részekre tagolás, a kétosztatú felosztás, a részek közötti arányok elmozdulása, az elbeszélő helyzetének, látószögének megváltozása, a narrátor és az irodalmi alakok közötti határok átlépése, sőt egymásba fonódása, ezzel együtt a beszédhelyzetnek és a megszólaló hangnak nem mindig egyértelmű beazonosíthatósága mind-mind egymáshoz közelálló regénypoétikai megoldásokról tanúskodik.

Az *Emlékirat* című első fejezetben a regény központi alakja, Tompay Wajtha Mátyás a „kuruc zajdulás” végnapjaiban, az elvesztett csaták árnyékából lép elénk

II. Rákóczi Ferenc bizalmasaként, szekretáriusaként, aki a történelmi Magyarország keleti részére kíséri a fejedelmet. Sorakoznak a történelmileg jól ismert helynevek és a hozzájuk kapcsolatos, szakmunkákra támaszkodva is beazonosítható események, csupán az első oldalakról kiragadva: Trencsén öröksége, sárospataki országgyűlés, kölesdi csata, maklári hadiszemle, szatmári tábor és Munkács vára. Ez a kronotopikus mozgás a regény elején pedig – Szilágyi sokszor hangsúlyozott írói elképzeléseitől meglehetősen szokatlan módon, viszont az emlékirat műfaji hagyományának megfelelően – a történelmi hűség képzetét kelti az olvasóban. Amíg Tompay közéleti emberként jelenik meg az első fejezetben, addig a történelmi hűség hangsúlyos marad. Később viszont, a körülbelül ötvennapos benderi küldetését követően, ahogy a magánemberre kerül a hangsúly, a valóság-referenciális utalásokra összpontosító olvasásmód részben fel is függesztődik. Valószínűleg igaza van Nagy Imrének – különösen az első részre vonatkoztatva –, amikor azt írja a *Messze túl a láthatáron* kapcsán, hogy „ebben a regényben az egyéni sors felől pillantunk a históriára. A szubjektív nézőpont eleve átlényegíti a műfaji hagyományt. Ez adja az elbeszélés másik, a narrációt illetően az előbbinél fontosabb fókuszát, ami a főhős személyes életének rejtélye” (Nagy, 2021).

Fontos megjegyezni, hogy az imént felvázolt történelmi háttérre visszatekintő perspektívából lát rá az olvasó. Ezzel függ össze a regényben felbukkanó írásfikció (a fejezet címébe emelt emlékirat megírásának folyamata), ami a két részen átível, tipográfiailag is kitűnik a szövegből, és ami így összeköti az időben és térben egymástól távoli eseményeket. Tompay különös benderi küldetéséből hazatérve azt tapasztalja, hogy kikerül a fejedelem legbensőbb köréből: titkolóznak előtte, nem őszinték vele. Rákóczi viszont arra kéri személyes találkozásuk alkalmával, hogy jegyezze fel, amit küldetésekor tapasztalt, illetve „fontosabbját az eltelt évek emlékezetesebb eseményeinek” (Szilágyi, 2020b, 29. o.), hiszen mindez „akár tanúságul is szolgálhat” (Szilágyi, 2020b, 24. o.). A kérés teljesítése pedig Tompayt önvizsgálatra ösztönzi: tanúként, szándéka szerint legalábbis tárgyilagosan beszül az eltelt idővel, hiszen „az apadó, a szakadozó, az aláhanyatló idő maradék darabjait” (Szilágyi, 2020b, 30. o.) összefűzve látja csak, hogy a visszaemlékezés során „más orcáját, más valóját tárja” (Szilágyi, 2020b, 5. o.) elé mindaz, amit a fejedelem közelében annak idején megélt. „Szembe kell néznünk azzal, hogy a beszélő emlékezetében Rákóczi nem a jobbagyfelszabadító népvész, hanem hiú, öntelt, pompás környezetbe szokott nagyr, aki nem ért a hadvezetéshez, katonáit szeretné szemképráztaó öltözetekben felvonultatni, de a győzelemhez szükséges küzdelem helyett a látványelemek lenyűgöző erejében hisz. Kezdetben ügyesen kezeli a kurucok vadságát, az árulásokat, az ide-oda átállásokat, az őt szolgálni hivatott nagyurak önzését. Végül azonban Magyarország történetében játszott szerepét a nagymajtényi fegyverletétel zárja” – jellemzi a *Messze túl a láthatáron* oldalain megjelenő fejedelemaalakot Taxner-Tóth Ernő tanulmányában (Taxner-

Tóth, 2021, 111–112. o.). A regény lapjain pedig valóban, a csatavesztés okait kutatva Rákóczi nem eszményített hősként, hanem saját határait nem mindig ismerő, nagyon is esendő emberként jelenik meg. Ahogy a csatákba induló hadnagyok, sőt hadak is olykor bizony kapkodóknak, nem elég jól megszervezettnek mutatkoznak – különösen Tompay és fia hajnalig tartó beszélgetésének tükrében. A nemzeti sorshelyzet megváltozásán való töprengés, az újrakezdésbe vetett hit nyilvánvaló illuzórikussága – Tompay érzéketlen kifejezésével élve – ekkorra mindössze „borongós helybentapodás” (Szilágyi, 2020b, 37. o.) lesz. Ezekkel a keserű történelmi tapasztalatokkal (csatavesztés, Magyarország sorsának változása, Kelet-Európa mint meghatározó politikai entitás lehetősége stb.) szembeesülve fogalmazza meg a cinikus ember szerepével játszadózva: „bár rég nem hiszünk semmi jövőben, közben egyvégtében bizakodunk, hogy majdcsak lehet újrakezdeni. Ideje lenne – mondaná a cinikus –, hisz rég több veszett, mint amennyi volt” (Szilágyi, 2020b, 37. o.). Ez az a pillanat, amikor Tompay kezdi úgy érezni, hogy önazonosság-tudata kételyekkel lesz tele és sorshelyzete (távolodás a fejedelemtől) mintha megkettőznél: amit annak idején megélt és amit az emlékek rekonstruálása során az elbeszélte jelenben újraél, nem azonos, bár valóságos tapasztalatként hat mindkettő. Ez a megkettőződés az *Emlékirat* című részben elsősorban az idegenség-érzés megtapasztalása felé mutat, később pedig, a második részben hangsúlyosabbá is válik, amikor Tompay megteremti saját, rejtélyes felettes énjét, a Nagyidejűt.

A titokmotívum viszont egy másik esemény kapcsán erősödik fel és fonódik össze az idegenséggel a regényben. Tompay hazatérése előtt a felesége, Orsolya asszony útra kelt a nyövedí portáról, állítólag azért, mert a fejedelem táborában várt rá a férje. Krimielemegek tűnnek fel a történetben: öt nappal ezelőtt felbukkant egy furcsa jövevény, egy „hadbélinek látszó futárember” (Szilágyi, 2020b, 41. o.) Tompay állítólagos levelével együtt, aki a ház népének elmondása szerint külsőre vitézi rendből való, elővalóféle, úrféle lehetett. „Bajszos, mint az ilyenek, és szálas, erős termetű: köpönyeg, csizma, süveg, minden rajta lévő holmi meglehetősen” (Szilágyi, 2020b, 42. o.) – jellemzik a jövevényt, aki a leírás alapján nem igazán keltett gyanút a portán. Legfeljebb annyiban, ez is inkább a jelenből visszatekintve tűnt különösnek, hogy kíséret nélkül kellett elengedjék a tekintetes asszonyt a bizonytalan, kérdésre sem megnevezett útra.

A hír hallatán Tompay kutatásba kezd, hogy felderíthesse a nyomokat és eltűnt felesége után eredhessen. Miközben ez a keserű tapasztalatokkal terhes nyomozómunka zajlik a regény világában, egy családtörténet összetett, de részleteiben eddig meg nem ismert epizódjai tárulnak fel az olvasó előtt. Tompay Wajtha Mátyás fia, László már úgy viselkedik az asztalfőn ülve, mintha ő lenne a porta ura. Fia pillantását távoli, együttérző rokonéként érzékeli a hazatérő, aki ekkor tapasztalja meg azt is igazán, hogy a távol töltött idő alatt saját otthonában végképp idegenné vált. Örökségében sem találja már saját helyét: „A hosszúház meglevenedett zsongása

tisztességtudó és furcsán idegen. Aztán valami bódult gazdátlanságerzet vallatott: én mit keresek itt? De hiszen ez az én házam, Wajtha-porta. A mi portánk. Száz meg akárhány száz esztendeje. A tóság felénk eső része csakúgy, mint északon a Nyérmellék, keletre a lankás dombváll... Míg fél vármegyével odébb az ólymosi birtok, s a szőlő a Magurán. Mozdulataim tétovák, a falnak támaszkodom: mintha egyben akarnám látni mindazt, ami a hosszúház vacsorás zajában történik... Valakinek parancsolni? Megkapaszkodni valami olyanban, amit természet szerint valami oktalan örökség jogán birtokolsz?” (Szilágyi, 2020b, 52. o.)

Tompay idegenség-érzésének felerősödése egy látszólag a nyomozáshoz, nyomkereséshez, valójában azonban epizodikus jellegű kitéréshez, jelesen Ólymoson élő édesanyja meglátogatásához kötődik. Az édesanya a *Messze túl a láthatáron*ban teljesen más karakterű, mint *A hóhér könnyeiben* épp csak feltűnő, fiáról minden jel szerint türelmesen gondoskodó alak – ezért a kettejük közötti viszony is rendkívül eltérő. Az anya a regényben keresetlen, szabadszájú, a túlélés technikáit jól elsajátító női figuraként jelenik meg. Olyan, aki áldozatként a háborúskodást, a nyomában járó pusztítással együtt mindkét szemben álló fél kegyetlenkedésének érzékeli. Ólymost ugyanis „égették, dúlták, pusztították” (Szilágyi, 2020b, 64. o.), és ami meglepő – ezzel fiát is szembesíti –, hogy épp a kurucok kezdték el pusztítani, nagy kegyetlenséggel. Ez a megtapasztalás mondatja ki vele, olvassa fia fejére a gúnyos szavakat „hűségéről” (a császár szolgálatából meglepő hirtelenséggel állt át annak idején a fejedelmébe) és a családhoz való viszonyáról (nemcsak feleségét hanyagolta el, de gyermekeit sem ismeri igazán, sőt tulajdonképpen a pusztítás, dúlás áldozatául esett édesapjának a sírját sem látogatta meg eleddig). Ilyen előzmények után pedig aligha lehet csodálkozni, hogy az édesanya már előrevetíti, ami a második részben be is következik, hogy fia úgymint magára fogja hagyni gyermekeit, nyövedi örökségét is átadja nemsokára, csakhogy ne legyen tanúja „az ő boldogulásuknak” (Szilágyi, 2020b, 86. o.), és hogy a gyerekek se Tompay vergődésének. Ami viszont ennél is fontosabb mozzanat, és a regény egyik kulcsmondatának tekinthető, az szintén ehhez a látogatáshoz kötődik. Tompay egy másik történetet, az apjával közös vadászatot, pontosabban az apa által elmondott, az egyik fiatal Rákóczihoz kapcsolódó példázatos históriát felidézve-értelmezve hívja elő édesanyja megjegyzését, ami a regény második részére is érvényes jellemzőként fogadható el: „Te az a fajta vagy, aki nem szereti megtudni az igazat. Inkább megpróbálja kitalálni azt” (Szilágyi, 2020b, 85. o.). Igazság és erkölcs viszonyának tisztázása, a nyomok felderítése, a tények faggatása, magyarázása, a bűnesetek mögötti történetek feltárása és kitalálása bíróként is szemléletalakító jellegzetességgel bír majd Tompay időskori mindennapjaiban.

A párbeszédekben, illetve az elbeszélés ütemének felgyorsulásával, zaklatottabbá válásával párhuzamosan egyre inkább megszorodó feljegyzésekben a létértelmezésen túl egy saját kiszolgáltatottságával szembesülő, a pestis fenyegetésétől

körülölelt, a kurucok és labancok által egyaránt kirabolt és megalázott társadalom, nemzet képe rajzolódik ki a regény első részében. Tompay, a magánember pedig emlékezik, mivel „az emlékezés túléli a múltó időt” (Szilágyi, 2020b, 132. o.). Akkor is emlékeit idézi föl, amikor édesanyjától hazatérve, fia kérdéseire válaszolva visszaidézi és értelmezi a csatavesztés okait, hangsúlyozva bölcséletét, miszerint „egy história sohasem annyi, amennyi később kilátszik belőle” (Szilágyi, 2020b, 96. o.) – egyébként itt nevezi konkrétan Tompay, ha csupán a „mi lett volna, ha” típusú feltételezésbe szöve is, először és utoljára szabadságharcnak a „kuruc zajdulást” a szövegben.

A történelem mögött mindig ott a sorshelyzet, a végzetszerűség és persze megkerülhetetlenül ott van az esendő magánember is, olvasható ki továbbá a fejtegetésekből. Sőt még hangsúlyosabban a regényfikció szerint éppen születő feljegyzésekből, amelyek az első rész vége felé már leginkább Tompay feleségének eltűnése miatt érzett felelősségéről, a gyanú hermeneutikájáról és az eseményeket körülölelő titokról szólnak. Titok és idegenség pedig Orsolya asszony holttestének megtalálásával és temetésével elválaszthatatlanul fonódik össze, lezárva a regény első részét.

Torsa István viszi a hírt az első valóban ígéretes nyomról: három legény a Poklosberek tóra néző részén látott „egy olyanféle rogyant tetejű süveget, amelyet mintha a tekintetes úr meg más atyafi emlegetett” volna (Szilágyi, 2020b, 111. o.). A süveget megtalálják (a Tompay-portán dajkaként sürgő-forgó Szamosyné azonosítja is), a nyomokat követve, a befagyott tó jegét mesteremberekkel megbontva előkerül a szán, rajta Orsolya asszony holtteste. A helyszínen egy másik büntett nyomai is kirajzolódnak, ezzel együtt megszorodnak a megválaszolatlan vagy megválaszolhatatlan kérdések. Miért akarták elcsalni Orsolya asszonyt Nyövedről? Ezzel lehetett volna zsarolni Tompayt, aki a fejedelem bizalmasaként talán túl sok titkot tudott? Hová tűnt a szánról a titokzatos vitéz-féle ember? Lehet, hogy kimászott a jég alól (erre utalna a süveg)? Lehet, hogy a két pákásznak, Cseteknek és Csikornak, akiknek a közelben volt a tanyája, ezért kellett meghalnia? Hogy ne maradjon szemtanú? Csupán végeérhetetlen feltételezés és keserű felismerés, ami válaszként adható a felmerülő kérdésekre. Miközben Tompay egész eddigi életében az érthetetlen elől menekült, a nyomozás alatt és után mintha végül mégiscsak az kerítene hatalmába.

Mikor Orsolya asszony holttestét kiemelik a víz alól, Tompay a következőt jegyzi fel magának: „mintha valami igyekvésben egyszer csak idegenné vált volna körülöttem a létezés. Mintha nem nekem szólna, nem az én gondom volna, ami közrevesz” (Szilágyi, 2020b, 140. o.). Magától, saját sorsától kerül egyre távolabb, ezt az olvasó a leírásán túl úgy is érezheti, hogy felfigyel arra, ezeken az oldalakon gyakran ismételt kifejezés az eltávolodás. Poétikailag pedig az által érzékelhető a

változás, hogy az elbeszélés egyre töredezetebb lesz a rész vége felé, megsokasodnak a tipográfiaiilag is kiemelt töredékes feljegyzések, emlékirás és én-elbeszélés immár hasonló arányban – egymást kiegészítve-magyarázva váltja egymást. Elképzelt és valós keveredik lázálomra hasonlító víziókban: „[K]épzelt, riogató furcsaságok: mindenféle nehéz fegyverek. Honnan lopakodnak utánam? Kétfelől derékhoz igazított puskák s egyéb, mindenféle szakadt istráng, a kétfelé dőlt lovak! És a tó, alap tőlem hol marad? Mindaz, ami eddig közrevett, az most egyből tova idegenedik? Hogy aztán a mindenés valót vezesse elő? [...] Aztán más, újra valami régi nyavalyodás: a tó, a láp, a szán olykor mindegyre megtalált, aztán meg távol maradt tőlem, egyszerűben veszni hagyott” (Szilágyi, 2020b, 143. o. – kiemelés az eredetiben). A feljegyzésekben a sokat emlegetett titkon töprengve a messze/tova idegenedés, a saját életén való kívülrekedés lesz Tompay alapvető tapasztalata: „Ami eddig közrevett, az már tőlem mind messzebb dereng. Avagy múltba kapaszkodó maradék jelen? Fiam jön, valahogy lesegít a rogyant szánról; életem mind később hordja össze azt, amihez közöm lehet. Lassan az éjszakában mindeneken kívül rekedek” (Szilágyi, 2020b, 145. o. – kiemelés az eredetiben).

3. Párbeszédék és elmekonstrukciók találkozása

Az *Amerre a világ* című második részben az események fonalát több évtizedes kihagyással vesszük csak fel: a szöveg utalásai alapján pontosan ugyan nem meghatározható, de az eddigi értelmezések nagyjából harminc-negyven évre teszik a Tompay feleségének halála óta eltelt, Tipród vármegye főbírájaként eltöltött időszakot, aminek utolsó napjaiba nyer betekintést az olvasó.³ Elbeszéléstechnikailag fontos változásokat figyelhetünk meg az előző részhez képest. Háttérbe szorul az én-elbeszélés, néhány szövegrészletből pedig egy olyan egyes szám harmadik személyű narrátorra következtethetünk, aki a történetre valamilyen nehezen meghatározható távlatból tekint.⁴ De ami a legfontosabb, a második részt egyértelműen a párbeszédék és az ehhez kapcsolódó jelenetkezések határozzák meg. Kolozsi Orsolya veti fel kritikájában, hogy ezek valójában „dialógusoknak »álcázott«” monológok (Kolozsi, 2021, 116. o.), én viszont ezzel szemben úgy látom, a párbeszédék nem álcáznak és nem csupán üres formai szerepük van a regényben. A dialogikus-ság a biztos tudás állandó kétségbe vonásának, a bűnesetekhez, titkokhoz kötődő

³ Tsomor Főrissal beszélgetve utal például arra Tompay, hogy legalább harminc esztendeje ítélt bíróként bűnesetekről: „Hiszen az, hogy én a törvényszegőt mi módon instanciózom, aligha lehet az urak számára érdekes, miután *harminc esztendeje* ebben semmi titok.” (Szilágyi, 2020b, 180. o. – kiemelés tőlem, Cs. L.)

⁴ Például: „A tekintetes úr eddig mintha képzelt képekben látta volna a termet”, vagy egy másik helyen: „Tekintetes úr közben önmagát is látja, azt a tekintettest, aki tekintetét a vádlott asszonyra teríti” (Szilágyi, 2020b, 268. o.) Ki beszél itt, ezekben az idézetekben? Tompay Wajtha Mátyás szólna egyes szám harmadik személyben? Vagy egy másik narrátor meséli el ezeket az eseményeket?

gyanú hermeneutikájának, a regény és persze az író egyik kedvelt kifejezésével élve, az elmekonstrukciók felszínre hozásának és alapos vizsgálatának az adekvát formája. A dialógus tehát ebben a megközelítésben inkább önismereti és általános lételméleti tudásforma, a regény által közvetített tanulási és megismerési folyamat szerves része. „Valószínűnek és feltételezettnek, kitalálnak az egymásba »csúsztatása«, egyenrangúvá tétele hozza magával, hogy az *Amerre a világ* fejezeteiben szinte kizárólag csak a belső történéseknek van epikai idejük. Azoknak, amelyek a mindig párt alkotó, egymással hármasban elvétve sem beszélő triász – Tompay Wajtha, Gorbay és Tsomor – tagjai »lelkében« s még inkább tudatában lejátszódnak” – jellemzi e regény poétikai sajátosságait Márkus Béla, majd így folytatja: – „Az idő mintha megállt volna körülöttük, világuk nem a külső történések, »zajdulások« világa, hanem az egymásba kölcsönösen kapaszkodó tudatoké, a másik gondolata, eszméje, hite elfogadásáé vagy elutasításáé, dialogikus viszonyban történő értelmezésé” (Márkus, 2020, 8. o.). Azt is hozzáteszi ehhez, hogy a Mihail Bahtyin értelmezte dosztojevszkiji „dialogikus” regénymintára ismerhetünk rá Szilágyinál. És valóban, ha a Bahtyin rendszerezésében szembeállított fogalompár (monologikus és polifonikus regény) jellemzőit vesszük alapul, Szilágyi regényvilágában kétségtelenül „a polifonikus világgép megkonstruálása” (Bahtyin, 2001, 10–12. o.) figyelhető meg. Sőt ha ennél is tovább megyünk, azt is érzékelhetjük a *Messze túl a láthatáron*ban, hogy nem csupán az őt körülvevő (Tsomor Fóris, Gorbay Ölyves Józsa, Böjtkös, a kocsisok stb.) vagy kitalált (Nagyidejű) személyekkel kezdeményez párbeszédet Tompay Wajtha Mátyás, hanem önmagával is. Túl azon, amit Jaques Derrida említ Platón *Phaidrosza* kapcsán, mégpedig hogy „az írás egyszerre mnemotechnika és a felejtés képessége” (Derrida, 2014, 34. o.), az emlékirás mint újra és újra felbukkanó tevékenység a *Messze túl a láthatáron*ban rendszerint alkalom a töprengésre, a sorsfaggatásra és az önmegszólításra, az önmagával folytatott párbeszédre.

Ami a regényszerkezetet illeti még, jellemző vonás, hogy a dialógusok jelene-teké szervesülnek. A jelenetelés hatására pedig egy-egy téma, felvetődő probléma vagy motívum osztja ily módon fejezetekre a *Messze túl a láthatáron* második, az elsőnél jóval terjedelmesebb részét. A terjedelemhez, a megformáltsághoz, a stílus ökonómiájához, az arányérzékhez kapcsolódóan röviden ki kell itt térni egy olyan problémára, ami fel-felbukkan néhány kritikában, és ami legalább a *Kő hull apadó kútba* első megjelenése, de különösen az *Agancsbozót* publikálása óta a Szilágyiról szóló szakirodalom visszatérő kérdésének tekinthető. Ez pedig kissé leegyszerűsítve: a túlírtás kérdése. Gróh Gáspár már hivatkozott elemzésében így ír erről: „Szilágyi öntörvényű író, nem sokat ad mások elvárásaira és érzékenységére, megírja, ami neki fontos. Azon az áron is, hogy terjedelemmel nem törődve módszeres alaposággal ír jogi és gyakorlati megfontolásokra épülő nyomozati módszerekről.

Oly alapossággal, ami már nem segíti a regény epikai építkezését, elvesz dinamikájából. Szilágyinak más a fontos: a maga személyes bölcseletét fogalmazza meg. Teheti: bíró és író egyazon regula szerint dolgozik, mindketten az igazságot keresik, valami ismeretlen cselekményt szeretnének rekonstruálni. A tényeken túl a képzelőerejük segíti őket ebben, de ahhoz, hogy fantáziájuk működjék, minél több ismeretre van szükségük. De az életben mindennel mindenki így van. Oly természetes ez, hogy nem szokás észrevenni. Wajtha viszont észreveszi, így szakmai elképzeléseiből filozófia lesz, és az író szócsöveként annak világlátását, élettapasztalatát közvetíti. Így nézve rögvest mást jelentenek Wajtha fejtegetései” (Gróh, 2020b, 57. o.). Codau Annamária pedig kritikája végén arra utal, hogy az egész mű lefutása vontatott és túlmagyarázásokkal teli, ez pedig nem tesz jót a regény befejezésének, hiszen Tompay saját maga felett hozott ítéletének megrendítő hatásából vesz vissza (Codau, 2020). Nem tagadva, hogy *A gyilkos istállószolga* című fejezet például sértette az én arányérzékemet is, és olvasása olykor a vontatottság és túlmagyarázás érzésével töltött el, ettől függetlenül elfogadhatónak gondolom Taxner-Tóth Ernő magyarázatát a regény nyelvi megformáltságára: „Azt hiszem, az *Emlékirat* zaklatott világához képest a másodikban lelassult, nyugodalmassá [...] vált világ elkényelmesíti Wajtha főbíró gondolkodását. Ráér minden részletbe belefeledkezni, s ez a lelkiállapot hitelesebb, ha nem csak leíró formában találkozunk vele, de olvasóként a beszéd módjában is érzékeljük a túlbonyolítás megnyilvánulásait” (Taxner-Tóth, 2021, 110. o.). Amire viszont nem találtam megfelelő magyarázatot, az a párbeszéd időrendjének összecsúsztatásával írható körül. Az elbeszél jelenben zajló dialógusok ugyanis nem mindig különülnek el a regény fikciója szerint már lezajlott, éppen ezért megidézett párbeszédektől. Ez a lebegtetett jelenidejűség dialógus és megidézett párbeszéd között megítélésem szerint túlságosan kikezdi az elbeszéléstechnika átgondoltságát. Különösen akkor szembevetű ez, ha összevetjük a korábbi regények időkezelésének, illetve közbevetéseinek, beékelődő elbeszéléseinek következetesebb megoldásaival.

Visszatérve a második rész néhány nap alatt lezajló eseményeire: Tompay Wajtha Mátyás főbíróként Típród vármegye székvárosában, Ólymoson él meglehetősen visszavonultságban. A kezdeti konfliktus pedig egy feltételezésen alapul. Úgy sejtje, hogy az egyik előljáró bármi áron híressé akarja tenni Ólymost, ezt a világtól elzárt, a narrátor szavaival élve: jámbor várost. A főbíró besúgót sejt legközelebbi köreiből, és mivel cancellistája éppen leporolta a sedria fóliánsait, periratokat keresve, melyek alapján Tompayra bizonyítható, hogy ítéleteiben nem volt eléggé szigorú, így a gyanú árnyéka egyértelműen Tsomor Fórisra vetül. A főbíró Tsomor „gazdáinak” vagy valamely „jóakarójának” megbízását látja a háttérben – a besúgás vádjá végül bizonyítatlan marad. Tompay viszont csapdahelyzetben találja magát. Főleg azért, mert a kósza hírek kerülőutakon hozzá is eljutnak: a szóbeszéd szerint többen felelgetik, hogy a bűnözőkből sem szokta tortúrázással kicsikarni

a vallomást. Mások számára is feltűnő: ítéletei enyhébbek a korszakban hozott ítéletek átlagánál, és ha kivégzésre sor is kerül olykor-olykor, a főbíró azon igyekszik, az elítélt minél kevesebbet szenvedjen. Hogy ezt a gyakorlatot egyesek számon tartják és szemmel kísérik, hogy esetleg a már említett nagyot akarás elé akadályokat gördít Tompay, az helyzetére nézve jót biztosan nem jelent. A rejtélyes előjárók talán már ki is nézték utódját, aki éppen legbelsőbb köreiből kerül majd ki? Ez a dilemma biztosan megfogalmazódik az olvasóban, a regény második részének tétje mégsem a megfigyel(tet)és, a besúgás és az utódlás kérdéseinek megválaszolása körül jelölhető ki, legtöbbször sokkal általánosabb lét- és ismeretelméleti szinten zajlanak a párbeszéddek. Inkább a bűn felismerésének és megítélésének sokféle ágazó kérdései határozzák meg a fejezeteket. Vagy ahogy Hernády Judit fogalmaz, kiemelve egy fontos elemet, mégpedig az elme működés módját: „Szilágyi István új regényének talán legsúlyosabb problémafelvetése éppen az, amely az emberi elme működésének megbízhatóságára kérdez rá, mind a bűnbe eső ember, mind az ítélőerő vonatkozásában” (Hernády, 2021, 76. o.). Tompay Wajtha Mátyás végletesen racionális figura, a babonák világában szinte minden elé kerülő ügyről, legyen az csodásnak tűnő esemény, boszorkányos praktika vagy éppen elvarratlan szálakkal lezáruló emberölés, az észszerűség határain belül gondolkodik és beszél, ez pedig idegenné teszi őt környezetében. „A valóságot a maga összetettségében látó bíró életét éppen sajátos tudása és látásmódja nehezíti meg: környezetében idegenül mozog, s szinte hamleti komédiázással és szókimondással kísérti a sorsot”, figyel meg szintén Hernády Judit (Hernády, 2021, 75. o.).

Arra, hogy az észszerűséget, a racionális megközelítés mindenekfelettségét Tompay elméje miként vetíti rá a gyakorlatban az elé kerülő ügyekre, egy-egy fejezet jó példával szolgálhat. Azt pletykálják Ólymos alsó részében, hogy csodatétel történt – tudósítja az olvasót *A vér* című fejezet –, ugyanis „a Jókus-féle ház pitvarában vér bugyogott fel a kemence előtt” (Szilágyi, 2020b, 211. o.). Tompay pedig megpróbálkozik „e csodaféle titkának megfejtésével”, a körülmények elemzésével, hogy a tudható és sejthető részletekre való ráfigyeléssel mutasson rá: „igazából nincs ebben sem titok, sem csoda” (Szilágyi, 2020b, 213. o.). A szolgabíró, Gorbay Ölyves Józsa közbenjárására fel is tárul a háttér: Jókus Demeter háza népének, Hampó Örsének és az unokának, Fürjész Kisónak az egymáshoz való viszonya, és persze Pirka macska esete is tisztázódik a vérrel. A gyilkos istállószolga esetében pedig Csűrös János özvegyének elejtett mondatából kiindulva, aprólékos pontossággal tárja fel, illetve rekonstruálja a szóban forgó gyilkosság lehetséges körülményeit, okait és utóhatását. Egészen más háttértörténetet is elképzelhetőnek tart, mint amit annak idején a bírói döntés hitelesített. Ezeknél is izgalmasabb, amikor a babonáság, rontás, vajákosság, szerelemszerzés kérdésköre a boszorkánysággal és a párbeszéddekben sokat emlegetett rejtélyes alakokkal, Rekettye Pilával kapcsolódik össze. Különösen azért, mert Tompay többször is hangsúlyozza a regényben, ő

maga ezekben nem hisz, a babonaság mögött pedig logikusan feltárható, természetes emberi sajátosságokat érzékel: „A legtöbb rontásféle ártalom mögött rendszerint a félelem, a szorongás, a nyomorúságtól való rettegés munkál. Az áldozatjelölt egyvégtében a bajok okozóját keresi, azt, akinek fölötte hatalma lehet. Aztán lesi, várja, hogy az mikor bocsájt reá valami nyomorúságot, s miközben ezt rettegi, már-már kívánja is, hogy elkövetkezzék” (Szilágyi, 2020b, 288. o.). A boszorkányoknak nevezett személyek, akik valamilyen oknál fogva a társadalom periferiáján, a renden kívül találják magukat, történeteket, praktikákat találnak ki, rendszerint rájátszanak azokra a babonákra, melyeket a nép körében mások találnak ki. Ezzel a jelenséggel a törvénykezés alig tud kezdeni valamit, hiszen egyrészt „aligha van az emberi meglétnek bonyodalmasabb, kuszább, megfoghatatlanabb szubsztanciája, mint ez a boszorkányosnak tartott nyavalya” (Szilágyi, 2020b, 279–280. o.), másrészt pedig „[m]indezekről annyi tudható, amennyit a boszorkánynak kiáltott ember, asszony hajlandó lesz elmondani [...]. Ez a legérthetlenebb. Amikor igyekezik olyannak mutatkozni, amilyennek – úgy gondolja – a népek a boszorkányt elképzelik” (Szilágyi, 2020b, 293. o.). Rekettye Pila visszatérő története szembesít leginkább azzal, hogy hiába igyekezik egy logikusan gondolkodó, az észérveket mindenek fölé helyező elme mindent feltárni saját eszközeivel, untalanul korlátokba ütközik, mert állandóan ott a titok, a megmagyarázhatatlan, az (ép) ésszel felfoghatatlan a háttérben. Ilyen tekintetben is helytálló Kolozsi Orsolya megfigyelése: „Bár Tompay gondolatmenetének nagy részét az »elme lámpása világítja be«, kifejezetten törekszik a megértésre, a racionalításra, mégis szembesül azzal, hogy vannak a világban titkok, rejtőzködő jelenségek, melyeket ez a lámpás, az elme nem képes megvilágítani, birtokba venni a megértésen keresztül” (Kolozsi, 2021, 118. o.). A Rekettye Píával történt rejtélyes, megmagyarázhatatlan eset, az a bizonyos borgőzös (vagy anélküli? valóban létrejött vagy csak kitalált?) találkozás, légyott, sőt eleve az, ahogyan bűvkörébe vonta a szerencsétlennek tartott lány Tompayt, mesteri módon mutatja be a racionális gondolkodás határait.

Nem véletlen, hogy a főbíró vissza-visszatér a dialógusokban a bűnhöz, annak felismeréséhez és megítéléséhez köthető etikai és ismeretelméleti dilemmákhoz, többek közt ember és bűn, törvény és ítélet, Isten és ember rendkívül összetett kapcsolati hálójához. Felettes ént vagy (ahogyan Tsomor Fóris nevezi) „szellemárnyékot” teremt magának a Nagyidejű személyében, akinek – Julia Kristeva magyarosított könyvcímét kissé parafrázálva – tükrében idegenként (vö. Kristeva, 2010). figyelheti meg saját életútját, tetteit és döntéseinek súlyát. „Wajtha szinte minden beszédtemával a morális pozíciók bizonytalanságára mutat rá. Arra, hogy az ember nem is annyira etikai értelemben, mint inkább ismeretelméleti szempontból kevés ahhoz, hogy a másik ember élete felől dönthessen” (Förköli, 2021, 88. o.), ahogyan Förköli Gábor is rámutatott erre a sajátosságra kritikájában. A

meghozott ítéletek bizonytalansága pedig olyan kérdések megfogalmazására ösztönzik, melyek már túlmutatnak saját korán. Egyik tűnődésének tanulsága szerint „előbb-utóbb majd csak eljön a boszorkányperek alkonya is” (Szilágyi, 2020b, 331. o.). Csakhogy ez a láthatáron túlról felderengő felismerés újabb kétséghez vezet, amit Tompay maga is érzékel és érzékeltet: „Hanem, ha a boszorkányok üldözése egyszeriben csak megszűnne, felvetődhet a kérdés: akiket eddig megégettünk, vagy jobb esetben kicsapattunk a városból, azokat akkor ártatlanul büntettük?” (Szilágyi, 2020b, 334. o.).

A Tompay életútját lezáró *Kocsisok története* a korábban ismertetett töprengésekkel, beszélgetésekkel van előkészítve a regényben. A két szerencsétlen kocsis, Kajdi Gergely és Darás Ferenc első látásra boszorkányosnak tűnő tevékenység miatt kerül a főbíró elé. Azt állították a tanúk, akasztott ember kezével simogatták a lovakat, hogy azok természetfölötti teljesítményre legyenek képesek. A két kocsis által elmesélt háttértörténet alapján azonban nem rejtélyes praktikák, hanem egy keserű bosszú elemei rajzolódnak ki. De ami ennél fontosabb, a két kocsisal beszélgetve részben fény derül az eddig megfejtethetetlenek hitt titokra, feleségének, Orsolya asszonynak az eltűnésére. Egyszerre világosabbá válik Rekettye Pila zavaros, szinte a görög tragédiákat idéző jóslata is:

„- Jövendölésben, nézésben járatos vagy-e? S ha igen, mit tudsz mondani nekem?

- Vessünk tökcserепet a tűzre, megáll a szél. S ha a láp már nem háborog, tekintetes úr lelát a hínár kútjaiba. Ott majd megtalálja, amit régóta keres...” (Szilágyi, 2020b, 260. o. – kiemelés az eredetiben)

A láp, ez a regényben gyakran felbukkanó misztikus, megszemélyesített hely, mely egész falvakat, harangokat nyelt el, várja az odatévedő idegent: „Ha az idegen a tó vizébe kerül, a hínár fodra, víz alatt lappangó sűrűje megnyílik, mintha szívesen látná az ide a karjai közé tévedt vendéget, közben szét is nyitja a víz alatti szárnyait, majd amint a jövevény mozdulni, vergődni kezd, a hínár körbefogja-öleli, húzza lefele, majd amint a vergődő mélyebbre süllyed, összezárja szárnyait a jövevény fölött, az pedig tehetetlenül merül, egyre lejjebb e vízi pokol ölében” (Szilágyi, 2020b, 260. o. – kiemelés az eredetiben). Tompay pedig, miután egy egész életen át hordozott titkára magyarázatot talál, lóháton útra kel, hogy beteljesítse végzetét, és végre újra láthassa asszonyát, immár a túlvilágon, akinek emlékéből időközben misztikus mondát szóttek a helyiek. Ennek a mondának a leírása a regény legszebb lírai hangoltságú részeihez tartozik: „Újabban, ahogy mondják, nem a kincset őrző sárkányok ejtik ámulatba a népeket, s nem is a bolygó vörös meg kék lángok riogatják azt, aki a lápon kint reked, hanem egy magasan repülő szekér, mások szerint egy csillogó talpú szán, amely olykor fölszikrázik, csillagot szór, elébe fogva fényes sárga pejló, gyönyörű asszony tartja a gyeplőt, néha úgy látni, majdhogynem fõnn az ég alján fut körbe a fogat, de körbe ám ott kereng a

nagy égi mezőn egyvégtében. Szép, ragyog az arca. A hárászkendőt a válláról a szél nem tépi le. Azt mondják, akik látták, örökké ugyanazon körben kereng a vizek felett” (Szilágyi, 2020b, 477. o. – kiemelés az eredetiben).

* * *

Szilágyi István nyitott, kísérleti regényformában, a rá jellemző finom motivikus hálóval átszöve fogalmazza meg a bűn meghatározásának és megítélésének fontos kérdéseit *Messze túl a láthatáron* című regényében. Teszi ezt egyrészt történeti jelleggel, a boszorkányperek hagyományára építve. Nem véletlen, hogy a szegedi boszorkányperek referenciaként szolgálnak a szövegben. Az egyetemes emberi távlatában gondolkodva jelenik meg súlyos erkölcsi dilemmaként, hogy vannak-e egyáltalán boszorkányok. Vajon milyen prekonceptiók alapján hoz az ember ítéleteket? Kinek joga megítélni a teljes mélységükben felderíthetetlen bűnöket? Az emberi tudás határaitra kérdez rá Tompay Wajtha Mátyás, hogy keserű tapasztalatok árán mindannyiszor eljusson a bizonyostól a bizonytalanig. Ahogy Demény Péter is írja: „Ami bizonyos, az egyáltalán nem vigasztaló. Az igazság nincs elérhető közelségben [...]. Az emberi dolgokat ember meg nem ítélni, de nem csak meg nem ítélni, hanem össze sem rakhatja, »el sem olvashatja« megnyugtatóan” (Demény, 2020). Tompay csapdahelyzetében is a titkok mögé igyekszik betekinteni, feltárni a babonák, hiedelmek, bűbájosságok, szerelemszerző mesterségek és gyilkosságok mögött megbúvó észszerűséget. Olyan értelmezői horizontok metszik egymást izgalmasan a párbeszédekben, melyekről első pillantásra azt gondolnánk, már rég meghaladottak a mai ember számára. De talán éppen a Rákóczi-szabadságharc utáni és még Mária Terézia előtti átmeneti történelmi léthelyzetben ismerheti fel igazán az olvasó, hogy a láthatáron túlit érzékelni, vagy akár megsejteni is mennyivel nehezebb, mint azt manapság hinnénk. Mindezt egy olyan regény tapasztalata által, amire sokat vártunk, és ami jól megírt, kísérleti jellegű munkának hat, de a regényírói életmű csúcsait nem próbálja meghódítani.

Irodalom

1. Alexa Károly, 2003. Magyar történelem, magyar mitológia, A Hollóidőről és a Hollóidő ürügyén In: Márkus Béla szerk. *Tanulmányok Szilágyi Istvánról*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 292–325. o.
2. Antal Balázs, 2020. A bíró könnyei. *Helikon* 2020/14: 4–5. o.
3. Bahtyin, Mihail, 2001. *Dosztojevszkij poétikájának problémái*. Budapest: Gond–Cura – Osiris Kiadó.
4. Balázs Imre József, 2008. A történet egy guruló, vizes hógolyó (Balátózs Imre József beszélgetése Szilágyi Istvánnal). *Hungaricum* 2008/4: 14–19. o.

26. Szilágyi István, 1980. A hóhér könnyei. *Utunk Évkönyv '80*: 233-281. o.
27. Szilágyi István, 1982a. A hóhér könnyei. *Alföld* 1982/3: 7-30. o.
28. Szilágyi István, 1982b. A hóhér könnyei. *Alföld* 1982/4: 27-46. o.
29. Szilágyi István, 2020a. A lép (Részlet egy készülő regényből). *Helikon* 2020/1, <https://www.helikon.ro/a-lap-reszlet-egy-keszulo-regenybol/> (hozzáférés: 2022. 10. 03.)
30. Szilágyi István, 2020b. *Messze túl a láthatáron*. Budapest: MMA.
31. Taxner-Tóth Ernő, 2021. Szilágyi István regényvilága a láthatáron innen és messze túlról. *Hitel* 2021/1: 106-125. o.
32. Zs.[izsmann] E.[rika], 2020. *Harminc éves szellemi műhely: a Helikon folyóiratot ünnepelték Kolozsváron*. <https://maszol.ro/kultura/121651-harminc-eves-szellemi-mhely-a-helikon-folyoiratot-unnepeltek-kolozsvaron> (hozzáférés: 2022. 10. 03.)

References

1. Alexa Károly, 2003. Magyar történelem, magyar mitológia, A Hollóidőről és a Hollóidő ürügyén [Hungarian history, Hungarian mythology, About and on the pretext of Raven Time] In: Márkus Béla szerk. *Tanulmányok Szilágyi Istvánról [Studies on István Szilágyi]*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 292-325. o. (In Hungarian)
2. Antal Balázs, 2020. A bíró könnyei [The judge's tears]. *Helikon*, 2020/14: 4-5. o. (In Hungarian)
3. Bahtyin Mihail, 2001. *Dosztoevszkij poétikájának problémái [The problems of Dostoevsky's poetics]*. Budapest: Gond-Cura – Osiris Kiadó. (In Hungarian)
4. Balázs Imre József, 2008. A történet egy guruló, vizes hógolyó (Balázs Imre József beszélgetése Szilágyi Istvánnal) [The story is a rolling, wet snowball (a conversation between Imre József Balázs and István Szilágyi)]. *Hungaricum* 2008/4: 14-19. o. (In Hungarian)
5. Codau Annamária, 2020. A mindent elnyelő nádas [The all-absorbing reeds], *Könyvterasz [Book Terrace]*. <https://konyvterasz.hu/a-mindent-elnyelo-nadas/> (Accessed: 03 October 2022). (In Hungarian)
6. Csordás László, 2020. Horizontok metszéspontján [At the crossroads of horizons]. *Szépirodalmi Figyelő [Literature Observer]*, 2020/3: 102-106. o. (In Hungarian)
7. Demény Péter, 2019. Életparton megülő horgászás [Live-aboard fishing]. *Élet és Irodalom [Life and Literature]*, 2019. augusztus 2., <https://www.es.hu/cikk/2019-08-02/demeny-peter/eletparton-megulo-horgaszas.html> (Accessed: 03 October 2022) (In Hungarian)
8. Demény Péter, 2020. A bizonytalan tudás [The uncertain knowledge]. *Élet és Irodalom [Life and Literature]*, 2020. október 30. <https://www.es.hu/cikk/2020-10-30/demeny-peter/a-bizonytalan-tudas.html> (Accessed: 03 October 2022) (In Hungarian)
9. Derrida, Jaques, 2014. *Grammatológia [Grammatology]*. Budapest: Typotex Kiadó. (In Hungarian)

24. Papp Attila Zsolt, 2013. „Én szabad vagyok” Papp Attila Zsolt beszélgetése a 75 éves Szilágyi Istvánnal [“I am free” A conversation between Zsolt Attila Papp and 75-year-old István Szilágyi]. *Helikon [Helicon]*, 2013/19: 2–4. o. (In Hungarian)
25. Szilágyi István, 1977. Hadban [In The Army]. *Alföld [Lowland]*, 1977/7: 5–12. o. (In Hungarian).
26. Szilágyi István, 1980. A hóhér könnyei [Tears of the executioner]. *Utunk Évkönyv '80 [Our Journey Yearbook '80]*, 233–281. o. (In Hungarian).
27. Szilágyi István, 1982a. A hóhér könnyei [Tears of the executioner]. *Alföld [Lowland]*, 1982/3: 7–30. o. (In Hungarian).
28. Szilágyi István, 1982b. A hóhér könnyei [Tears of the executioner]. *Alföld [Lowland]*, 1982/4: 27–46. o. (In Hungarian).
29. Szilágyi István, 2020a. A láp (Részlet egy készülő regényből) [The Swamp (Part of a novel in progress)]. *Helikon [Helicon]*, 2020/1, <https://www.helikon.ro/a-lap-reszlet-egy-keszulo-regenybol/> (Accessed: 03 October 2022, In Hungarian).
30. Szilágyi István, 2020b. *Messze túl a láthatáron [Far Over the Horizon]*. Budapest: Magyar Művészeti Akadémia (In Hungarian).
31. Taxner-Tóth Ernő, 2021. Szilágyi István regényvilága a láthatáron innen és messze túlról [István Szilágyi's fiction from here and far beyond the horizon]. *Hitel [Credit]*, 2021/1: 106–125. o. (In Hungarian).
32. Zs.[izsmann] E.[rika], 2020. *Harminc éves szellemi műhely: a Helikon folyóiratot ünnepelték Kolozsváron [Thirty years of intellectual workshop: the Helikon journal celebrated in Kolozsvár]*. <https://maszol.ro/kultura/121651-harminc-eves-szellemi-m-hely-a-helikon-folyoiratot-unnepeltek-kolozsvaron> (Accessed: 03 October 2022, In Hungarian).

Titok és idegenség csapdjában

(Szilágyi István: *Messze túl a láthatáron*)

Csordás László, PhD. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, Magyar Tanszéki Csoport, docens, Ukrajna; csordas.laszlo@kmf.org.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6599-2683>.

Ez a tanulmány Szilágyi István legújabb regényének, a *Messze túl a láthatáron* címűnek a világát igyekszik feltárni. A regény központi alakja, Tompay Wajtha Mátyás II. Rákóczi Ferenc bizalmasaként éli meg a kuruc szabadságharc bukását. Rákóczi felkérésére elkezd írni emlékiratait, de sorsát egy tragédia árnyékolja be: feleségét elcsalták otthonról, az úton baleset érte, leszakadt a szán alatt a jég. Felesége elcsalásának és halálának titka egészen a regény végéig fogságban tartja Tompayt. A tragédia után pedig idegenné válik környezetében, otthonában az első részben. A regény második része körülbelül harminc évvel később folytatja a történetet, amikor is Tompay már Tipród vármegye főbírájaként ítél az elé kerülő ügyekben. Életét titok és idegenség veszi körül, a párbeszédekben pedig feltárnak a korát is megelőző elmélkedések.

Ez az elemzés a következő sajátosságokat hangsúlyozza: Szilágyi István a *Messze túl a láthatáron* lapjain nyitott, kísérleti regényformában fogalmazza meg a bűn meghatározásának és megítélésének fontos kérdéseit. Teszi ezt egyrészt történeti jelleggel, a boszorkányperek hagyományára építve. Az egyetemes emberi távlatában gondolkodva jelenik meg súlyos erkölcsi dilemmaként, hogy vannak-e egyáltalán boszorkányok. Vajon milyen prekoncepciók alapján hoz az ember ítéleteket? Kinek joga megítélni a teljes mélységükben felderíthetetlen bűnöket? Az emberi tudás határaitra kérdez rá Tompay Wajtha Mátyás, hogy keserű tapasztalatok árán mindannyiszor eljusson a bizonyostól a bizonytalanig. Tompay csapdahelyzetében is a titkok mögé igyekszik betekinteni, feltárni a babonák, hiedelmek, bűbájosságok és gyilkosságok mögött megbúvó észszerűséget. Olyan értelmezői horizontok metszik egymást izgalmasan a párbeszédekben, melyekről első pillantásra azt gondolnánk, már rég meghaladottak a mai ember számára.

Úgy vélem, a xenológia, illetve a kultúra- és irodalomtudomány vonatkozó belátásait hasznosítva, a szoros olvasás szempontrendszerét követve sikerült olyan, eddig alig vizsgált szerkezeti problémákat, motívumokat felszínre hozni, amelyek tovább árnyalhatják az eddigi recepció állításait.

Kulcsszavak: *Szilágyi István, regény, idegenség, irodalomtudomány, kultúratudomány.*

Захоплений таємницею та відчуженням

(*Іштван Сіладі: Далеко за горизонтом*)

Чордаш Василь Васильович, PhD. Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II., філологічний факультет, група угорського відділення, доцент, Україна; csordas.laszlo@kmf.org.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6599-2683>.

Цей аналіз має на меті дослідити світ останнього роману Іштвана Сіладі «*Далеко за горизонтом*». Центральний діяч, Матяш Томпай-Вайта довірена особа Ференца Ракоці II. переживає падіння Куруцької війни за незалежність. На прохання Ракоці він починає писати свої спогади, але його доля затьмарена трагедією: його дружину обдурили з дому, у нього трапилася аварія на дорозі, лід був розірваний під санчатами. Секрет обману та смерті дружини буде тримати Томпая в полоні до кінця роману. А після трагедії він стає незнайомцем у своєму оточенні, у першій частині свого будинку. Друга частина роману продовжує розповідь приблизно через тридцять років, коли Томпай вже судить його як головного судді округу Типрод у справах, що стоять перед ним. Його життя оточене таємницею та відчуженням, а діалоги виявляють роздуми, що передували його віку.

Цей аналіз підкреслює такі особливості: Іштван Сіладі формулює важливі питання у визначенні та судження гріха у відкритій, експериментальній формі роману, «*Далеко за горизонтом*». Це робиться, з одного боку, на історичній основі, спираючись на традиції випробувань на відьом. Думаючи про загальну людську перспективу, це постає як серйозна моральна дилема щодо того, чи є взагалі відьми. Про які передумови можна приймати судження? Хто має право судити про гріхи, які неможливо виявити на повній глибині? Матяш Томпай-Вайта запитує про межі

людських знань, щоб ціною гіркого досвіду він міг щоразу отримувати від певного до невизначеного. Навіть у своїй пастці Томпай намагається зазирнути за секрети, розкрити причину забобнів, переконань, заклинань та вбивств. Інтерпретаційні горизонти захоплююче перетинаються в діалогах, які, на перший погляд, давно минули для сьогоднішньої людини.

Я вважаю, що, використовуючи відповідні уявлення про ксенологію, культурологію та літературознавство, дотримуючись критеріїв близького читання, нам вдалося вивести на поверхню структурні проблеми та мотиви, які майже не вивчалися до цього часу, що може ще більше нюансувати претензії попереднього прийому.

Ключові слова: *Іштван Сіладі, роман, ксенологія, літературознавство, культурологія.*

Trapped in mystery and strangeness

(István Szilágyi: Far Over the Horizon)

László Csordás, PhD. Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, Hungarian Departmental Group, docent, Ukraine; csordas.laszlo@kmf.org.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6599-2683>.

This paper explores the world of István Szilágyi's latest novel, *Far Over the Horizon*. The main character Mátyás Tompay Wajtha lives through the fall of the freedom fight, the "kuruc rebellion" as the confidant, secretary of Ferenc Rákóczi II. At the request of Rákóczi he starts writing his memoirs, but a tragedy casts shadows over his fate: his wife was lured away, she got into an accident, the ice broke under the sled. The secret of his wife being lured away and dying keeps him captive until the end of the novel. After the tragedy Tompay "estranges away" from his environment, home in the first part. The second part of the novel picks up the story about thirty years later, when Tompay judges cases brought before him already as the chief judge of Típród county. His life is surrounded by secrecy and strangeness, and in the discussions "mind constructs" ahead of his age are revealed.

The analysis emphasizes the following characteristics: István Szilágyi words the important questions of defining and judging crime in an open, experimental novel format on the pages of *Far Beyond the Horizon*, interwoven with the fine web of motifs so characteristic of him. He does so on the one hand with a historic character, building on the tradition of witch trials. It appears as a serious moral dilemma, thinking in the scope of universal humanity, whether witches exist at all. Based on what preconceptions does one pass judgment? Who has the right to judge crimes that cannot be uncovered in their entirety? Mátyás Tompay Wajtha questions the borders of human knowledge, just to get from certain to uncertain every single time, through bitter experiences. Even in the trapped situation of Tompay he tries to see behind the secrets, discover the practicality behind the superstitions, beliefs, witchcraft, love charms and murders. Such interpretative horizons intersect excitingly in the conversations which at first sight we would think to be long obsolete for a man of today.

In my opinion, by focusing on the dynamics of strangeness, utilizing the relevant insights of xenology, culture and literary studies, following the system of criteria of close reading, I managed to reveal such structural problems, connection points hardly studied so far which might further nuance the statements of the reception and impact history so far.

Keywords: *István Szilágyi, fiction, xenology, cultural studies, literary studies.*

© Csordás László, 2022